

В.В.БУГУЙЧУК, Ю.В.МАКЄШИНА

УДК 796.011.1 М 17

ЛІТО-ОСІНЬ 3-4/2009 ГИМАНІТАРНИЙ ЖУРНАЛ

СПОРТ І ОСОБА В СУЧАСНІЙ КУЛЬТУРІ УКРАЇНИ (ТЕОРЕТИЧНИЙ АСПЕКТ)

В статті аналізуються головні аспекти впливу фізкультурно-спортивної діяльності на особистість, яка займається фізичною культурою і спортом. Розроблено структурно-логічну модель формування особистісної компетенції відносно до сфери фізичної культури і спорту.

Ключові слова: фізичне виховання, спорт, особистість.

В работе анализируются главные аспекты влияния физкультурно-спортивной деятельности на личность, которая занимается физической культурой и спортом. Разработана структурно-логическая модель формирования личностной компетенции относительно сферы физической культуры и спорта.

Ключевые слова: физическая культура, спорт, личность.

This article deals with main aspects of influence the physical culture and sport activates and logical model of formation of personal competence in physical culture and sport activities is analyzed.

Key words: physical culture, sport, individuality.

Сучасну епоху можна назвати століттям спорту, оскільки останній займає таке місце в житті суспільства, яке не займав ніколи в історії людства. Не випадково спорт є феноменом цивілізованого життя, одним з важливих елементів системи цінностей сучасної культури, дзеркалом суспільного життя і т.і. На ранніх етапах становлення і розвитку людини, завдяки активним діям, що близькі до трудових і військових, виникли фізичні вправи. Вони поступово увійшли до трудової, військової, культурної та інших практик. Поступово, завдяки різноманітній діяльності, фізичні вправи удосконалювалися, набуваючи відповідної самостійності.

У наш час поширюється вплив фізичної культури і спорту, зростає їх роль, ускладнюються взаємозв'язки з іншими сферами суспільного життя, посилюється увага до них з боку політичних партій, уряду, громадських організацій – національних,

регіональних, міжнародних. Такий стрімкий розвиток спорту і фізичної культури, та їх значний вплив, який вони надають багатьом сторонам суспільного життя, висвітлюють широке коло соціальних проблем цього складного феномену людського життя.

Немає ніякого сумніву, що спорт і фізична культура володіють величезним гуманістичним потенціалом. Крім того, глибокий аналіз даного питання, що проведений останніми роками ученими різних країн, у тому числі і України, доводить, що їх потенціал є значно більшим, ніж це було продемонстровано раніше.

Спорт і фізична культура - важливі елементи сучасної культури, які містять в собі величезні можливості для позитивного впливу не тільки на здоров'я, фізичну досконалість, а й на духовний світ, на культуру людини, на її світогляд, емоції, моральні принципи, естетичні уподобання, а також на відносини між людьми.

Спорт здатний істотно полегшувати встановлення контактів між різними націями і народами, він володіє безмежними комунікативними можливостями. Спорт легко долає так звані мовні бар'єри. Він є зрозумілим всім і тому здатний покращити взаєморозуміння, співробітництво між народами незалежно від раси, кольору шкіри і віросповідання, ідеологічних поглядів. Основою спортивних змагань є загальнолюдські моральні правила і норми. Спорт – яскрава модель мирного змагання, яка протистоїть військовим зіткненням. Він припускає спілкування між спортсменами, фахівцями у сфері спорту, між уболівальниками під час змагань, в ході яких вони можуть ближче познайомитися один з одним, з культурою, історією, традиціями і звичаями різних країн і народів.

Спорт, який залучає до своєї сфери і привертає до себе увагу мільйонів людей нашої планети, безумовно, належить до важливих явищ сучасної культури. Але якою є його гуманістична цінність? Як впливає спорт на організм людини, і на структуру її етичних якостей, ціннісних орієнтацій, естетичних ідеалів? Яка його роль у відносинах між соціальними групами у процесі їх формування, соціалізації, групової динаміки і т.д., у процесі формування і задоволення потреб особистості, соціальних груп і суспільства в цілому? Які специфічні культурні цінності відтворюються у сфері спорту і фізичної культури, яке відношення вони мають до інших соціальних цінностей, як до складових частин матеріальної і духовної культури? Взагалі, як спорт і фізична культура сприяють формуванню гуманістичного світогляду людини? Всі ці питання неодноразово ставилися і обговорювалися останнім часом в літературі, на наукових конгресах і конференціях /3,4,5/. Проте, в силу своєї дискусійності, вони не втратили значення і гостроти і в даний час. До того ж багато важливих аспектів, що обговорюються, насамперед, філософсько-соціологічних і світоглядних, практично навіть не вирішувалися.

Саме цим і можна пояснити наше зацікавлення даною проблематикою.

Конституція України, Закон «Про фізичну культуру і спорт» та інші законодавчі акти закріплюють положення про те, що фізична культура є складовою частиною загальної культури суспільства, що спрямована на зміцнення здоров'я, розвиток фізичних, морально-вольових і інтелектуальних здібностей людини з метою гармонійного формування особистості /1,2/.

Постає суспільне завдання щодо гармонійного формування особистості як продукту людської історії. Як мета всього суспільства, вона формується і отримує умови для своєї реалізації лише на певному етапі історії. Гармонійний розвиток людини є розвитком усіх видів діяльності, які впливають на структуру особистості завдяки реформаторській, комунікативній, ціннісно-орієнтаційній, художній, і можливість брати участь у різних напрямках діяльності, тобто, у професійній, суспільній, спортивній, мистецтвознавчій, побутовій і т.і. Гармонійна особистість являє собою нескінченне різноманіття змісту форм, способу діяльності людини та їх оптимальне поєднання.

Культура особистості повинна мати підґрунтя для свого розвитку, щоб перетворити людину у суб'єкт культури. Такий процес формування світоглядної активної діяльної позиції, одночасно можуть бути комплексом здібностей індивіда, його ціннісних орієнтацій, принципами діяльності та зумовлювати результати цієї діяльності. При цьому, особистість взаємодіє з культурою одночасно у трьох аспектах. По-перше, вона опановує культурне надбання, і одночасно є об'єктом його дії. Процес свідомої діяльності особистість перетворює культуру на один із способів суспільної життєдіяльності. Таким чином, під впливом культури йде формування світогляду людської особистості, розвиваються її здібності. По-друге, створення нових культурних цінностей в процесі перетворення творчої діяльності особистості,

яка в даному випадку виступає як суб'єкт культурної творчості.

І, нарешті, по-третє, культура інтегрується по суті у серидені самої особистості, яка функціонує в культурному середовищі як конкретний носій культурних цінностей. Вона поєднує в собі загальні риси, властиві культурів цілому, і особисті, які привнесені в культуру на підставі індивідуального життєвого досвіду, рівня знань, політико-естетичної зрілості, світогляду.

Таким чином, «процес розвитку культури полягає в тому, що особистість одночасно є носієм культури і формує себе як суспільну істоту, завдяки накопиченому культурою досвіду. І звести весь цей процес тільки в суто «духовну» площину, ігноруючи аспекти фізичної культури, фізичний розвиток і виховання особистості – означає не тільки зубожити сам процес, але й надати невірне тлумачення його суті»./ 4/

До складних питань, що носять дискусійний характер, які є невирішеними до теперішнього часу, можна віднести питання, що поділяють культуру на матеріальну і духовну і прагнуть зазначити місце фізичної культури в загальнолюдській культурі

Ті предмети, які є результатом людської праці, не слід зазначати як «бездуховні», тобто такими, в яких не були б представлені розумові процеси людини. Спортивні споруди, атрибути фізичної культури, поза сумнівом, речі суто матеріальні. Проте вони втілюють у собі не тільки рівень розвитку матеріальної культури, але і культури духовної, оскільки за цими предметами постають цілі їх виготовлення, думки вченого і конструктора, технології виготовлення, професіоналізм робітника, ідеї і правила застосування, завдання використання, організація і тактика гри, методика навчання, виховання і т.і. Отже, відокремити духовну культуру від матеріальної неможливо, оскільки ніяка культура поза діяльністю людської свідомості існувати не може.

Визначення місця фізичної культури в рамках загальної культури є незавершеною полемікою з проблем знань про структуру культури. Так, одні співвідносять її з духовною культурою, інші – з матеріальною, треті вважають за самостійне явище, одночасно з духовною і матеріальною культурою

Проте під фізичною культурою іноді розуміють тільки її окремі частини (культуру руху тіла, міміки, жестів, які спрямовані на розвиток тілесних сил).

Спроби віднести фізичну культуру тільки до матеріальної або тільки до духовної культури або вивести її взагалі за рамки культури представляються неправомірними. Її не можна віднести тільки до матеріальної культури, оскільки відбиття матеріальної сутності суспільства і навіть окремої людини не є єдиною або головною її характеристикою як соціального явища. Але з цієї ж причини вона не може бути і частиною духовної культури, хоча в її сфері суспільна свідомість і знаходить своє відображення.

Фізична культура – це особлива і самостійна галузь культури. Вона виникла і розвивалася одночасно із загальною культурою людини. Традиційним історичним її компонентом є фізичне виховання, яке виникло ще в первісному суспільстві; пізніше виникають спорт і фізична рекреація./ 3/

Тому Закон України «Про фізичну культуру і спорт» та інші законодавчі акти подають її як специфічну реакцію на потреби суспільства у руховій діяльності та як спосіб задоволення цих потреб. В особистісному аспекті вона є тією частиною загальної культури людини, яка є внутрішньою природою ступеня розвитку фізичних сил і рухових навичок, а також рівня життєдіяльності, життєздатності людини і стану її здоров'я. Вона дозволяє за допомогою своїх специфічних засобів і методів розкривати потенційні фізичні можливості людини./ 2/

Фізична культура виступає як сфера пристосування і прояву конкретних і

загальних результатів змістовної творчої праці, особистісних дарувань і як джерело формування світогляду особистості.

Діяльність в галузі фізичної культури і спорту має і матеріальні, і духовні прояви. Вплив біологічної сфери людини на фізичну культуру обов'язково впливає на інтелектуальну, емоційну, духовну сфери особистості шляхом поєднання і взаємну обумовленість функціонування матеріальних і духовних починань в людині, бо її генезис та соціальна роль завжди була і буде одним з найважливіших і обов'язкових засобів виховання людини.

Фізична культура пов'язана з процесом рухової діяльності завдяки матеріальній культурі, яка є її головним змістом і матеріалізується через у фізичні якості особистості. / 5 / Крім того, вона спирається на матеріальну базу (спортивні прилади, інвентар, устаткування, спортивні майданчики, стадіони, зали, палаци, басейни і т.і).

З духовною культурою фізична культура пов'язана завдяки природним (хімія, біохімія, фізіологія, анатомія) і гуманітарним (філософія, етика, естетика, економіка, право, політика, педагогіка, психологія і ін. науки).

Загальна культура, поза сумнівом, здійснює величезний вплив на розвиток фізичної культури, вона озброює фізичну культуру необхідним комплексом матеріального і духовного забезпечення. В той же час загальна культура отримує від фізичної специфічну інформацію такого якісного напрямку, яку вона не може отримати з будь-якого іншого джерела. Ця інформація збагачує загальну культуру, дає їй можливість на підставі інтеграції і переробки різнопланової інформації рухатися вперед, збагачуючи знання про людину, що дозволяє створювати передові програми, вносити до них корективи, оперативно впливати на сам процес розвитку.

Необхідно підкреслити, що в даному випадку мова йде переважно про

інформативне значення фізичної культури серед інших видів культури, а тільки про те важливе значення, яке має прямий і зворотній зв'язок в системі «культура – фізична культура» для накопичення і переробки інформації в області загальної культури

Таким чином, представляється правомірним розглядати культуру як цілісну систему матеріальної (техніка, виробничий досвід, матеріальні цінності), духовної (виробництво, розподіл і споживання духовних цінностей в області науки, мистецтва, літератури, філософії, освіти і т.д.) і фізичної культури (включаючи гармонічний розвиток особи, її фізичну і морально-вольову підготовку, а також розкриття фізичних можливостей).

Фізична культура – це особлива і самостійна галузь культури. Вона виникла і розвивалася одночасно з загальною людською культурою, була її складовою частиною. Загальна культура в ході свого історичного розвитку не втрачала зв'язку з фізичною культурою, а завжди спиралася на її досягнення в своєму розвитку.

В ході історичного розвитку культури, фізична культура перетворилася на самостійну область суспільно-необхідної діяльності.

Розвиток духовної і матеріальної культури, а також ускладнення і загострення соціальних відносин в процесі розвитку суспільства визначається розвитком фізичної культури. Поступово в її надрах формуються і потім виділяються в самостійні сфери – фізичне виховання, спорт і фізична рекреація. Разом з цим формуються і засоби фізичної культури. Крім того, з'явилася можливість контролювати поточний та кінцевий результати застосування цих засобів. Так, розвиток фізичної культури і спорту веде до розкриття фізичних здібностей людини. Актуальність вивчення соціальної природи фізичної культури і спорту на Україні визначається наступними сучасними явищами і тенденціями:

- На підставі природних потреб (збереження життя, відпочинок, рухова активність, фізичний розвиток і ін.) розвиваються матеріальні і соціальні потреби, які обумовлені суспільною практикою, створенням матеріальних цінностей. Для нормальної життєдіяльності індивідуві необхідні здоров'я, фізична сила, витривалість, активна рухова діяльність, розвиток рухових навичок та умінь, фізіологічних і психологічних функцій організму. Тому одна з найбільш розвинених соціальних потреб, що інтегрує всі інші суспільно-значущі потреби, є гармонійний розвиток особистості.

- Загроза природному середовищу, найважливішим елементом якого є людина. Чорнобильська катастрофа та її наслідки, концентрація і подальша діяльність, що ігнорує відповідні санітарно-гігієнічні норми металургійної, хімічної, машинобудівної, гірничодобувної і інших галузей промисловості в Придніпровському і Донецькому регіонах. До речі, тих галузей, які інтенсивно споживають сировину, земляні, водні і інші природні ресурси і негативно впливають на навколишнє середовище. У всіх областях України сільськогосподарська продукція, продукти харчування, у тому числі дитячого, з в десятки і сотні разів має вище за норму забруднення нітратами і пестицидами.

- На 01 січня 2010 року в Україні нараховувалось 45 млн. 292 тис. 900 чол. населення. За останні роки наша держава перебуває в стані демографічної кризи. Процес виродження нації набув загрозливого характеру. Смертність у 2-4 рази перевищує народжуваність. Щороку населення зменшується на 280-300 тис. людей. Ця криза характеризується депопуляцією, старінням населення та зменшенням середньої тривалості життя. ООН віднесли Україну до вимираючих країн світу.

- Відбувається процес перманентного зниження потреб у фізичних вправах, які так необхідні для нормального розвитку і

функціонування організму. Згодом це може призвести до детринованості, гальмування розвитку, тобто до формування «фізично збиткової» особи.

- В цей час в Україні не в кращий спосіб здійснюється робота з фізичного виховання дітей, їх залучення до активних занять спортом. Сьогодні в школах на уроках фізичної культури більше уваги приділяють теоретичним заняттям. В той же час наше підростаюче покоління веде пасивний спосіб життя за комп'ютерами та підручниками. Тільки один із 10 дітей може бути придатним для служби в армії. Отже, чи варто дивуватися, що за показниками дитячого алкоголізму ми попереду всієї планети.

- Населення України має такі життєві умови, які належать до поняття соціального мінімуму і впливають на зниження рухової активності. Повинні існувати характерні програми незалежного розвитку України для проведення в життя ідеї цивілізованого розвитку і соціальної захищеності. При цьому людина має ще більш застосовувати природу до своїх потреб.

- Збільшення вільного часу, як в межах всього життєвого циклу, так і в річних, тижневих і денних межах. Вже сьогодні деякі цивілізовані країни знаходяться напередодні чотириденного робочого тижня. За даними соціологічних досліджень і бюджетних вимірювань, що проводяться органами статистики України, загальна величина вільного часу для дорослого населення в нашій країні дорівнює (в середньому) приблизно 3-4 годинам на добу. Такий об'єм вільного часу цілком дозволяє кожній людині, хоч би кілька разів на тиждень, приділяти увагу фізичній культурі. В даний час громадяни України мають в середньому 100, як мінімум 80 вихідних днів в рік. Якби кожна людина займалася фізкультурою, хоч би тільки в ці дні, приділяючи їй 2-2,5 години, вона дійшла би цієї річної норми годин рухової активності (близько 200 годин), яка за підрахунками вчених, є оптимальною. Створення можливості скорочення сфери обов'язкової діяльності, яка пов'язана з

професією або іншими обов'язками соціальних ролей, що виконує індивід, дозволяє розширити різноманітні форми довольної активності.

- Загальне зростання освітнього рівня. З цим пов'язана можливість більш раціонального способу життя і розвитку власної особистості. Принцип безперервної освіти вимагає втілення і впровадження норм високої фізичної активності не тільки в молодості, але в усі інші періоди життя людини.

Можна з упевненістю говорити про те, що в даний час в суспільній свідомості більшості населення України немає ще стійкого розуміння необхідності щодо занять фізичною культурою як важливішого елементу у процесі виховання, соціалізації і культурного будівництва. Не існує такого розуміння і у керівництва України (ми враховуємо об'єктивні причини сучасної економічної і політичної кризи), яке скорочує асигнування на розвиток багатьох сфер фізичної культури і спорту, припускаючись

помилку стратегічного характеру. Тому ініціатива залучення до занять фізичною культурою і спортом належить, в першу чергу, від кожної конкретної особистості, яка проявляє турботу щодо свого фізичного і духовного розвитку.

Таким чином, розглядаючи майбутнє фізичної культури і спорту в Україні, можна чекати на подальше тиражування ідеалів фізично розвиненої, сильної і духовно багатой людини, ніж гальмування цієї тенденції.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Конституція України К., 1996.
2. Закон України «Про фізичну культуру і спорт» // Відомості Верховної Ради України.-1994.-№14.
3. Бугуйчук В.В. Физическая культура, спорт, мировоззрение.-Днепропетровск,1997.
4. Бугуйчук В.В., Макешина Ю.В. До вивчення проблеми формування гуманістичної орієнтації світогляду суб'єктів фізичного виховання // Грані.- №4.-83 с.
5. Сараф Н.Я. Философские измерения спорта // Теория и практика физической культуры.-2001.-№11.-122с.